

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/07/borovacz-tunde—szekeres-nikoletta-nok-a-xviii-xix-szazadi-magyarorszagon-04-02-08/>

Borovác Tünde – Szekeres Nikoletta

Nők a XVIII-XIX. századi Magyarországon

Modulterv a gimnáziumok 11. osztálya számára

A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a Bologna-rendszerű tanárképzésre történő átállás jelentős tartalmi és módszertani megújulást hozott a történelemtanár képzésben. A Történelemtanítás 2012/1. számában megjelent tanulmány¹ részletesen bemutatta a történelemtanári MA tantárgyblokkjainak felépítését, a történelemtanár kompetenciáinak fejlesztését szolgáló szakmódszertani kurzusok újdonságát. Jelen írásban egy, a szakmai törzsanyag körébe tartozó, az újkori magyar történelem kurzusán² 2012 őszén lezajlott mikrotanítás modultervét közöljük, melyet fakultációkra ajánlunk. A modulterv eredetileg 60 perces volt és nagy tetszést aratott a csoport körében, ezt fejlesztették 2 x 45 perces, fakultáción megtanítható tananyaggá a szerzők.

Az újszerű képzés innovatív jelentőségét adja az is, hogy a szakmódszertani tantárgyblokk mellett az alapozó tárgyak, a szakmai törzsanyag és a differenciált szakmai ismeretek körébe tartozó kurzusok is azt szolgálják, hogy egyrészt a hallgatók a képzés végére képessé váljanak az önálló tudományos ismeretszerzésre és ismereteik didaktizálására, másrészt pedig meg tudjanak felelni a forrásközpontú és problémaorientált történelemtanítás elvárásainak. Ehhez meg kell ismerniük a különböző korszakokban meghatározó forrástípusokat és azok lelőhelyeit, jártasnak kell lenniük a forráselemzés és a forráskritika módszereiben. Ennek megfelelően e kurzusok mérés és értékelési módszerei, eszközei is eltérőek a hagyományos történelemtanár képzésen megszokottaktól (szemináriumi dolgozat, referátum).

A szakmai törzsanyag tantárgyai a négy nagy történelmi korszak eseménytörténetét ismétlik át, a BA képzésben tanultakra alapozva. Erre egyrészt a minor szakról érkezők szakmai felzárkóztatása, az esetleges hiányok pótlása miatt van szükség, másrészt lényeges szempont ezen kurzusoknál a középiskolai történelem tananyag ismertetése. A tematikák összeállításánál figyelembe vesszük a történelemtanítást szabályozó dokumentumokat, azonban főleg a tartalmi és nem a kompetencia-követelményekre összpontosítva. A tartalmi ismételés mellett az egyes témák didaktikai feldolgozásának lehetőségeivel is foglalkozunk, aminek következtében a tartalmi és a szakmódszertani ismeretek egymással összefonódva jelennek meg.

A jelen kurzus oktatásában olyan kollégák³ vesznek részt, akik nemcsak egyetemi, de középiskolai oktatási gyakorlattal is rendelkeznek (tanítanak vagy tanítottak közoktatásban, rendszeresen résztvesznek érettségi vizsgákon) és ismerik a közoktatás igényeit, elvárásait. A félév során rendelkezésre álló 12–14 hét alatt természetesen nem lehet az 1711–1914 közötti magyar történelem valamennyi fontos, a gazdaságot, társadalmat, politikai életet, művelődést és mindennapi életet meghatározó kérdéskörét e mikrotanítások segítségével

megvitatni, újragondolni, ezért arra törekszünk, hogy az oktatók által megadott témákból a hallgatók részben szabadon válogathassanak, részben mind a középszintű, mind az emelt szintű érettségi követelményeknek megfelelő témák sorra kerüljenek. A hallgatók egy-egy ilyen kurzus során társaik körében, még a csoportos tanítási gyakorlat előtt bontogathatják ki szárnyaikat és ismerkedhetnek a tananyag-feldolgozás és tanítás buktatóival és sikereivel. A félév végére a korszakra kiterjedő, a középiskolai oktatásban közvetlenül felhasználható (közösen már elemzett és feldolgozott) forrás-, ill. szemelvénygyűjteményt, valamint kooperatív technikákra épülő feladatgyűjteményt alakíthatnak ki egymás munkáiból.

Tartalmi célok:

- betekintés a nők a társadalmi és kulturális életben, valamint a közéletben való részvételének kezdeteire;
- a női munka sajátosságainak feltárása a XVIII–XIX. századi Magyarországon;
- új, a tankönyvekben kevésbé érintett témák beemelése a tanulási folyamatba.

Módszertani célok:

- forrásközpontúság: különböző típusú forrásokból információk gyűjtése és feldolgozása, okok és következmények vizsgálata;
- a korszakban keletkezett források értelmezési, elemzési szempontjainak megismerése;
- a téma feldolgozása változatos tanulási technikák segítségével;
- kreativitás, nyelvi kompetencia fejlesztése.

Tartalmi követelmények:

- a tanuló gondolja végig, hogy a nők helyzete, megítélése hogyan változott a XVIII–XIX. századtól napjainkig;
- ismerje meg a női egyenjogúságért folytatott harc néhány szegmensét;
- a megszerzett információk segítségével törekedjen a különböző női hivatások értékelésére.

Tanulási készségek fejlesztése:

- a tanuló aktívan és együttműködően vegyen részt az egyéni és a csoportos tanulási folyamatban;
- legyen képes szemléltető ábra készítésére és bemutatására;
- önálló kisesszében gyakorolja az érvelést, példákkal támassza alá állításait.

1. TANÓRA

Ráhangelődés

A tanár ismerteti az óra címét: „*A szép tiltott táj felé*” avagy a nők jogaiért vívott küzdelem kezdetei Magyarországon a XVIII–XIX. században.

Berzsenyi Dániel Dukai Takács Judithhoz íródott művében említi a „szép tiltott tájat”, amelyre a férfiak nyomdokain lépnek a nők. Az óra folyamán e tiltott vidék feltárására kerül

Borovác Tünde – Szekeres Nikoletta: Nők a XVIII-XIX. századi Magyarországon

Modulterv a gimnáziumok 11. osztálya számára

sor, megnézzük, hogy az élet különböző területein milyen kihívásokkal kellett szembenézniük a nőknek, hogy a férfiakat megillető jogokat megszerezhessék.

Megalakulnak a 4 fős csoportok. A csoportok kialakítása a következőképpen történik: a diákok az előre elkészített kártyákból húznak, ezeken négy név szerepel: Mágnás Elza, Kasztnér Janka, Fülöp Margit és Balázs Mária. Azok a diákok kerülnek egy csoportba, akik ugyanazt a nevet húzták.

1. feladat (csoportos, 5 perc)

A csoportok készítsenek két rajzot egy-egy nőről (ez lehet nagyon egyszerű „pálcika” alak is). Az egyik rajzon azt ábrázolják, ahogyan egy XVIII-XIX. században élő, a másikon pedig ahogyan egy XXI. századi nőt elképzelnek. Segítség a tanulóknak: hol lehetett a nők helye akkor és hol van ma a családban, milyen feladatai voltak akkor és vannak ma a nőknek.

Ellenőrzés: a csoportok kicserélik egymással rajzaikat, megjegyzéseket, kiegészítéseket tehetnek a másik csoport ábrájára, majd visszaadják az eredeti csoportnak a munkát. (3 perc)

Jelentésteremtés

1. feladat (frontális, csoportos, 15 perc)

Tanári felvezetés: A nők helyét a társadalomban a családban betöltött szerepével kapcsolatos elvárások határozták meg. A nő elsősorban anya volt, a gyermekek nevelője, másodsorban a háztartás, ház körüli gazdálkodás irányítója. A társadalmi, a kulturális életben, a közéletben azonban nem volt szerepük, nem voltak jogaik. A férfi központú társadalom alárendeltjei voltak. A XVIII. század második felében indult el a nők jogaiért folyó küzdelem Magyarországon. A nők ügyét férfiak, mégpedig férfi írók kezdték el felkarolni (hiszen ekkor még a nők írásai nem jelenhettek meg a lapokban), akik női álnevek mögé bújva képviselték a szebbik nem érdekeit. Az 1780-as években, amikor ez a kérdés foglalkoztatni kezdte az irodalom képviselőit, megjelent egy mű szerző nélkül, amely a *Megmutatás, hogy az asszonyi személyek nem emberek* címet viselte. A szerző a Bibliához, a Teremtés-történethez nyúlt vissza, s ebből vezette le, hogy az asszonyok miért nem emberek. Két évvel később ugyanez a szerző megírta a választ a nőktől, amelyben visszavágott a férfiaknak. A feladat e két műből származó részletek feldolgozásához kötődik.

Az alábbi források alapján a csoportok írjanak egy rövid párbeszédet, amelyben egy férfi és egy nő azon vitázik, hogy a nők az emberek közé tartoznak-e!

Megmutatás, hogy az asszonyi személyek nem emberek⁴ (1783)	Válasz a nőktől⁵ (1785)
„Az Isten Ádámot nem az embereken való uralkodásra teremtette, ekképpen szólván: Te uralkodj a tengernek halain, a levegőégnék madarain és a földnek állatjain! (...) Így tehát a Teremtő az asszonyt mindjárt a világ teremtésekor az állatok közé számlálta. Ímhol vagy, hogy az asszonyok nem emberek.”	„Teremtés könyvének második részében így szól Mózes: Mondá mégis az Úr Isten: nem jó az embernek egyedül lenni, teremtsünk neki hozzája hasonló segélytőt! Vajon kinek vagyon nagyobb természetbéli értetlensége, annak-e, ki segélytő vagy annak, aki segélytetik?”
„Forgassuk fel a Szentírást, egy részben sem találjuk, hogy az asszony embernek neveztetnék, (...) ő az embernek segítségéként neveztetik: De hiszen, a kalapács is segítése	„Krisztus urunk soha asszonyállat (alakjában) meg nem jelent, tehát az asszonyok nem emberek. Ez olyanformán esik, mintha mondanám: a katonaság ugyan német és

Borováczi Tünde – Szekeres Nikolett: Nők a XVIII-XIX. századi Magyarországon
Modulterv a gimnáziumok 11. osztálya számára

<i>a kovácsnak, hát ezért kovács-é ez? A toll segítségével az írónak, de azért nem írdeák (...) Ilyenképpen az asszony is segítségével az embernek, de ő azért nem ember.”</i>	<i>magyar nemzetségből áll, de mivel gróf N*** magyar öltözetben jelent meg a kolini ütközetben – tehát a németek nem katonák.”</i>
<i>„Az asszony „kevélységben oly, mint a páva, a dörmögésben, mint a medve, (...) az irigységben, mint a kutya, (...) a csevegésben, mint a szarka, a cselekedetekben, mint a majom, a paráznaságban, mint a kecskebak, a tisztátalanságban, mint a – nem is merem kimondani (...) Mindezek egyátalján megvallják, hogy az asszonyok nem egyebek, hanem embereket emésztő állatok.”</i>	<i>„Hogy pedig az állatokkal való hasonlatosság feltalálkozik nemünkben, az emberségünket meg nem rontja, minthogy annak a férfiakban is találkozni kell (...). Mert mióta eszemet tudom, mindenkor azt hallottam, hogy az ember nem egyéb, hanem eszes állat.”</i>

Csoportos megbeszélés: a csoportok bemutatják az osztály számára is az elkészült párbeszédet. (2 perc)

2. feladat (csoportban, 10 perc)

Az alábbi források alapján a csoport készítsen pókhálóábrát arról, hogy a nők helye hol volt a társadalomban, a családban, milyen nehézségekkel kellett szembenézniük a tudományok világában és a sportban, hogyan vélekedtek a nők megjelenéséről a politikában és az irodalomban. A feladatot úgy oldjuk meg, hogy a csoport minden tagja más-más forrást olvas, majd a pókhálóábrát közös megbeszélés alapján készítik el. A források differenciálásra is lehetőséget adnak, hiszen nehézségi fokuk eltérő.

A) A női kerékpározás kezdetei

A kerékpározás Magyarországon az 1880-as években kezdett el terjedni. 1882-ben alakult az első magyar kerékpáros egyesület Budapesten. A nők körében az 1890-es években kezdett hódítani ez a szabadidős tevékenység. Akkoriban egy kerékpározó hölgy látványa nagy feltűnést keltett, kinevették őket, sokan úgy gondolták, hogy a nők csak azért akarnak biciklizni, hogy férjet szerezzenek maguknak, és lobogó ruháikat látván egy-egy férfit elcsábítsanak.

10-15 évnek el kellett telnie, hogy a női kerékpáros látványa megszokottá váljon. A legnagyobb problémát a nőknél a ruházat (hosszú szoknya, csipkés blúz, kalap, fűző) jelentette. A szoknyát felváltotta a nadrág. A kerékpár, a nő és a nadrág együttes látványa azonban egészen felkavarta a kisvárosok közvéleményét, teljességgel elítélték ezt, s emiatt kevesen mertek így öltözve nyeregbe szállni. Helyette a szolidabbnak tekintett szoknyát részesítették előnyben. Olyan nagy volt a közvélemény nyomása, hogy a nadrág annak ellenére sem vált divattá, hogy ugyanebben az időben Franciaországban elegáns nő csak nadrágban kerékpározott.

Sokan azt tartották, hogy a kerékpározás káros az egészségre, ezért a női versenyeket (1896-ban rendezték az első női kerékpárversenyt) be kell tiltani. Másrészt úgy gondolták, hogy veszélyes is a nőkre, ha egyedül kerékpároznak, ezért csak a férjes asszonyok kerékpározását helyeselték, persze csak akkor, ha a férjük is velük tartott. (Frisnyák Zsuzsa: *A női kerékpározás hőskora. In: Pető Andrea: A nők és a férfiak története Magyarországon a hosszú 20. században. Kiegészítő tananyag a középiskolák számára. Bp., 2008, 33-35.*)

B) Nők az egyetemeken

Szilassy Györgyné Hugonnai Vilma Jókai Mór lapjában, a *Horban* olvasott egyszer egy cikket Svájcra, ahol a nők szabadon tanulhatnak. Ő folyton olvasott és képezte magát, de amikor a fia 6 éves lett, anyósa a gyerek tanítását is kivette a kezéből. A férje pedig nem értette, miért nem elégedett felesége a hagyományos nemesasszony szereppel. A kizárólag férfiakkal álló családi tanács engedélyezte számára, hogy tanuljon, de pénzzel nem támogatták. Családi ékszereiből fedezte hat éves tanulmányai költségét és pénzügyi megfontolásból lett vegetáriánus. 1879-ben végzett, majd hazatért Magyarországra, ahol megpróbálta elismertetni diplomáját. A bizottság egyetemi diplomáját nem ismerte el, mert nők nem dolgozhattak orvosként. 1897-ben kerülhetett sor erre, ám ezt megelőzően Hugonnai Vilmának még három vizsgát kellett letennie 50 éves korában, így végre megkaphatta magyar diplomáját.⁶

Részlet Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 1881. november 13-i, soproni beszédéből: „Szerezzünk tehát a nőknek a tanítói pályán kívül (...) munkát és keresetet az iparban, a kereskedelemben (...); de ne követeljük, hogy bírák, ügyvédek, s orvosok, törvényhozók legyenek. Oly hivatások, melyek egész embert kívánnak (...), elvonnák a nőt rendeltetésétől. ... Nem jó a társadalomban összezavarni a szerepeket; (...) az én hozzájárulásommal (...) egyetemek a nők számára nem fognak nyitni.”⁷

C) Nők és a politika

„Azt mondják először, hogy a nőnek sem ideje, sem hivatása nincs politikai dolgokkal foglalkozni, hogy az ő rendeltetése a házi és családi körre szorítkozik (...). Azt mondják másodsor, hogy a nő előképzettsége nem olyan, mely őt a politikai események tiszta felfogására, helyes megítélésére képesítené. (...) Azt mondják harmadszor, a politika reális tudomány, mely (...) csak józan, higgadt észnek, nem pedig túláradó szívnek lehet tulajdona, a nő pedig sokkal többet érez, mintsem képes lehetne a nagy világeseményeket megérteni.”⁸

„Igen régen sarkall engem
Donna Juno ifj'asszony,
Hogy a közügy virágiból
A nőnem is szakasszon.
Hogy törvényt a föld számára
Velünk együtt irjanak;
Szóval, hogy a férfiakkal
Egy jogot birjanak.

No, de anyjok! – kérdém nőmet –
Hát az étel miként fő meg,
Ha sütés-főzés helyett
Itt nyertek ti helyet?! (...)

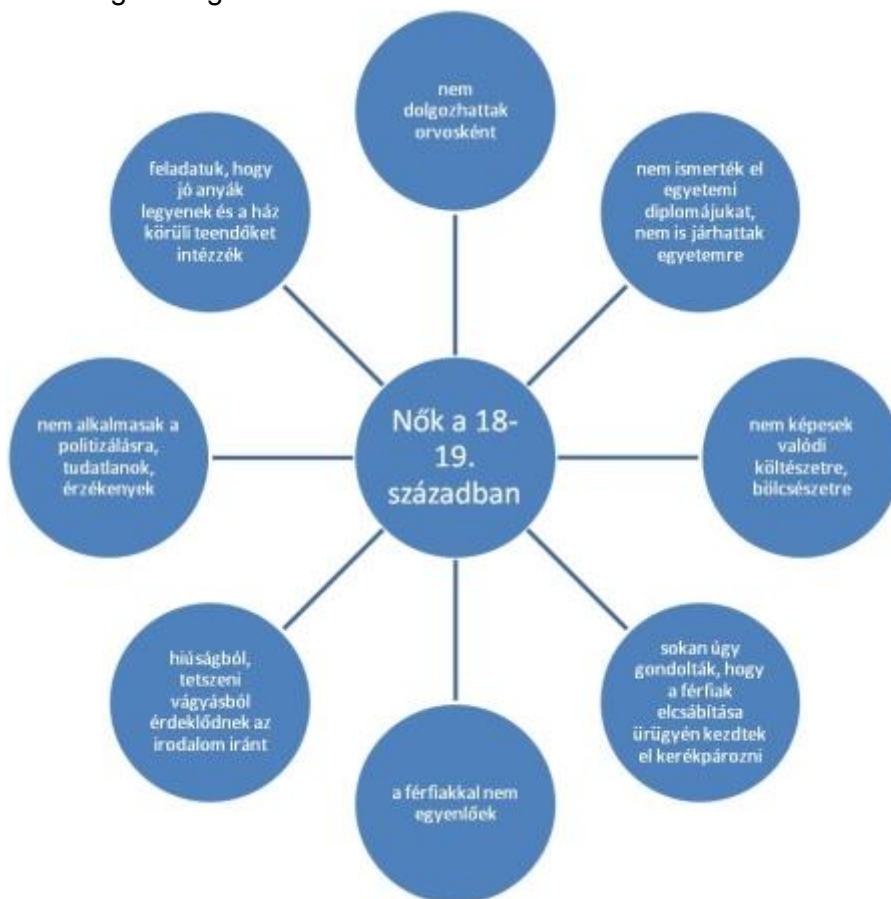
Vigyázni kell a nőkre, hogy
Szemünk be ne ragasszák,
míg a módos ruhatárra
Kiürítik a kasszát.
Ha velük megosztjuk jogunk,
Boldogúlni soh'sem fogunk...”⁹

D) Nők az irodalomban

Gyulai Pál, a kor híres írója, költője, irodalomtörténésze a XIX. század közepén a nők irodalmi fellépéséről a következőképpen vélekedett: „A nők számára a családi kör viszonyainak és a szív titkainak megjelenítését engedélyezte egyedüli lehetséges irodalmi témaként. Úgy vélte, a nő megszűnik boldog lenni, ha kilép a családi és magánélet köreiből. A nők nem teremtő, hanem inkább „visszateremtő” képességekkel rendelkeznek, így igazán nagy, eredeti alkotásokat nem tudnak létrehozni, ezért nincs női Shakespeare, Michelangelo vagy Napóleon. Az irodalom felé a nőket nem a belső elhivatottság vonzza, hanem a tetszeni vágyás, a hiúság, vagy a magánéleti boldogtalanság fölél kerelkedés lehetősége.”¹⁰

„Gyulai szerint a nőknek általában nincs ereje az alkotásra, ő képtelen valódi költészetre, bölcsészetre, politikára, nagyobb történelmi tények felfogására, mélységre, humorra, tragikumra, komikumra (...). Mindezekre egyéb ellenvetést nem teszek, mint azt, hogy (...) a nő életmódja által elzáratik a tapasztalatoktól, melyek az ész belátásait higgasztják, a fantáziát táplálják, az akaratot erősítik, (...) a nő nem nyer sehol művészi, se irodalmi neveltetést (...), s ha ezzel ellentétben megtekintjük, hogy mennyit és miként tanul a férfiú, nem azon kell-e inkább csudálkoznunk, hogy nincs közöttük több lángész.”¹¹

Lehetséges megoldás

Ellenőrzés: a tanár tetszőlegesen kiválasztja az egyik csoport valamely tagját, hogy ismertesse munkájukat. A többi csoport figyeli, és ha szükséges, kiegészíti az elhangzottakat. (2 perc)

Reflektálás

1. feladat (frontális, egyéni, 8 perc)

A tanulók egyénileg füzetükben dolgozva válaszoljanak a karikatúra kapcsán feltett kérdésekre. (Érdeemes mindenkinek kinyomtatni a forrást és a hozzá kapcsolódó feladatokat.)

A karikatúraelemzés szempontjai:

- Milyen helyzetekben láthatjuk a nőket?
- Mi lehetett a célja a karikatúrával a készítőnek?
- A karikatúra középpontjában látható nő egyik kezében egy újságot tart, másikkban egy csecsemőt szoptat. Mit gondolsz erről az asszonyról?
- Ha készíthetnél egy hasonló karikatúrát a XXI. századi nőkről, mit ábrázolnál rajta?¹²

2. TANÓRA

Ráhangelődés

A tanár ismerteti az óra témáját: Női hivatások (frontális, 2 perc).

A tanórán az előző alkalommal megalakult csoportok dolgoznak. A pedagógus elmondja, hogy a közhellyel ellentétben, miszerint a nők otthon ülve várták haza dolgozó férjüket, mindig is dolgoztak, csak éppen fizetséget nem kaptak érte. Ám idővel minden otthon elvégzett munka bizonyos hivatássá fejlődött, és nagyon sok nő ezekben a munkakörökben helyezkedett el.¹³

1. feladat (egyéni, 5 perc)

A tanár a bevezetést követően a témához kapcsolódó táblázatot oszt ki a diákoknak. A táblázat egyik oszlopában fizetetlen munkák formái szerepelnek, a másik oszlopot a diákoknak kell kitölteni.

Instrukció: Gyűjtsetek a táblázatban megjelölt otthon végzett munkához olyan foglalkozásokat, amelyek az előbbiből alakulhattak ki!

Lehetséges megoldás¹⁴

Ingyen, otthon végzett munka	Fizetett munka
Anyai feladatok	Bábaasszony, dada, óvónő
Háztartási feladatok	Takarítónő, cseléd, varrónő, mosónő
Gondoskodás	Ápolónő, orvos, szociális munkás
Családi ügyek intézése, rokoni kapcsolatok fenntartása, társasági élet szervezése	Titkárnő, tolmács, rendezvényszervező
Kedvesség, szórakoztatás, érzéki gyengédség, szexualitás, anyaság	Színésznő, énekes, táncosnő, prostituált

Jelentésteremtés

1. feladat (csoportos, 30 perc)

A 4 csoport 4 különböző szakmáról olvas szöveges forrásokat. Így Balázs Mária¹⁵ csoportja a cselédségről, Mágnás Elza¹⁶ csoportja a prostitúcióról, Kasztner Janka¹⁷ csoportja a tanítónőkről, és Fülöp Margit¹⁸ csoportja a bábaságról szerez bővebb ismereteket. A csoport tagjai különböző szövegrészeket dolgoznak fel.

Instrukció: Mindenki olvassa el saját forrását, majd számoljon be róla a csoport többi tagjának! A feladat az, hogy a források felhasználásával a csoport egy szószólójának előadásában mutakozzatok be a többi csoportnak! Próbáljátok beleélni magatokat annak a nőnek a helyzetébe, akit most megszemélyesítetek! Emeljétek ki a szakmákra legjellemzőbb és legfontosabb elemeket/problémákat! Ne mondjátok ki a foglalkozásokat nevét, mert ezt a többi csoportnak kell kitalálnia!

Minden előadás végén a pedagógus kiegészítheti 1-2 mondattal az elhangzottakat!

Források:

A) Fülöp Margit, a bába

Bába – 1. forrás: A bábamesterség

Egy nő számára a XIX. század második feléig a bábaság tanulása volt az egyetlen lehetőség az önálló szakma, mesterség elérésére, amivel önálló egzisztenciát teremthetett, és legálisan kiléphetett saját családi közösségéből, ha erre valamilyen okból szüksége volt. A bábamesterségen kívül, ha egy nő egyedül kilépett szűkebb családi, rokoni kötelékéből, elhagyta helyi közösségét, többnyire három lehetőség közül választhatott: vagy prostitúcióra kényszerült, vagy dajkának állt, vagy zárdába vonult. Természetesen nem tartoznak ide azok az asszonyok, akik özvegyi jogon folytatták, vagy tartották fenn férjük mesterségét, műhelyét; sem azok a szegény özvegyasszonyok, akik mosásból, takarításból, varrásból, idénymunkákból tartották fenn magukat és gyermekeiket, mert ők addigi közösségeiken belül

maradtak, tehát életformájukat, tevékenységüket a helyi közösségi keretek és jogszokások határozták meg.”¹⁹

Bába – 2. forrás: A mesterség megítélése

„A szülésnél évszázadokon keresztül a bábák segédkeztek, akikről nagyon ellentmondásos kép alakult ki. A bába mesterségét Európa-szerte lenézték, lealacsonyítónak tartották. A kortársak megítélése szerint ez volt a „leghitványabb, leggyalázatosabb, leggusztustalanabb, legvisszataszítóbb foglalkozás“.

A bábák esküszövegében Franciaországtól a Habsburg birodalomig mindenütt megtaláljuk a következő formulát: „Megígérem, hogy nem árulom el a családok titkait, sem azokét a személyekét, akiknél asszisztálok“. A közösség tehát diszkréciót várt el a bábától. Ő volt az, aki elfojtott minden botrányt az illegitim szülések körül. A komplikációkkal járó, végzetes kimenetelű szülések esetén őt, a „titkok tudóját“ állította a közösség bűnbaknak, vádak tömegét zúdítva rá.”²⁰

Bába – 3. forrás: A bába tevékenysége

„A szülés a régi kultúrában egy közösségi esemény volt, amelynél évszázadokon keresztül a bábák segédkeztek. Ők voltak, akik a várandós anyákat végigsegítették a terhességen, és segítségükre voltak a gyermek gondozásában is. Tudásukat nemzedékeken keresztül adták át egymásnak. A szülés levezetésén kívül ellátott egyházi (kényszerkeresztelés), közösségi (ápolás, keresztelő megszervezése) és hivatali (gyermekgyilkos anyák perénél szakértőként jelenik meg), de ők végezték a magzatelhajtást is.”²¹

Bába – 4. forrás: Boszorkányperek és terhesség-megszakítás

„A kora újkori boszorkányperekben viszont a terhesség, a szülés és a gyermekágy időszaka az emberi életnek egy különleges, átmeneti fázisaként jelenik meg, amikor az anya és gyermeke nemcsak a földi, hanem a természetfeletti világból leselkedő veszélynek egyaránt kiszolgáltatott állapotban van. Ebben az életfázisban különböző megelőző, elhárító és óvó eljárások szőnek védőhálót anya és gyermeke köré. Ebben a folyamatban a hozzáértő bába segítsége és az Istenhez intézett fohászok mellett részt vesznek a faluközösség szülésen már átesett asszonyai is.”²²

A bába által végzett magzatelhajtás a terhességmegszakítás orvosok által is gyakorolt változataihoz áll közel, azonban a laikus gyakorlat számos eljárását is átveszi. A terhes asszony vagy a laikusok által végrehajtott magzatelhajtás többféle eljárása közül a legfontosabbak:

- a) *abortív főzetek*, amelyeket a terhes asszony megivott (pl. petrezselyem élesztővel kevert főzete, rutafű pálinkában, kovászlé, citromlé – általában savanyú italok; ricinusolaj, szappanlé, anyarozs főzete, kékköves víz).
- b) a terhes asszony *túleröltetése* (pl. üres hombárba hajolt az asszony, hogy megnyomja a hasát a deszka; súlyos köveket, trágyával megrakott talicskát emelt föl).
- c) fürdés, gőzölés (pl. ecetes-sós lábfürdő, gőzölés sziksóval, főtt burgonyával stb.).
- d) Primitív *művi beavatkozással* végeztek magzatelhajtást a falu specialistái, de ugyanezeket a műveleteket önmagukon is végrehajtották a terhüktől szabadulni akaró asszonyok. (Pl. méhet horgolótűvel, orsóval, tollszárral, hegyes pálcával szurkálták meg; petrezselyem, fehér üröm, mályva stb. gyökerét dugták a hüvelybe stb.) *Kenőasszonyok* kimasszírozták, „kikenték” az anyából a magzatot.

A terhes asszony kötéllel körülkötötte csípőjét, majd a kötelet megnedvesítette, amely megduzzadt és kiszorította belőle a gyermeket.”²³

B) Balázs Mária, a cseléd

Cseléd – 1. forrás: A cseléd „karrierje”

„Kevés háziasszonynak van arra gondja, hogy a nép milyen rétegeből fogadta föl cselédjét. Pedig ez nem lényegtelen körülmény. Mai napság az írás és az olvasáson kívül igaz, hogy sok egyéb, történelemre, földrajzra, természetrajzra stb. tanítják a gyermekeket már a népiskolákban is, egyről azonban megfelekednek, arról, ami a legfontosabb, hogy jó módú, rendezett háztartású emberek házi rendje miben áll. Azt sem tudják, egy úri család háztartása mi fán terem. S aztán hogyan, mely fokozatokon keresztül képeztetik ki a cseléd egész addig, amíg a komorna „előkelő” állásig eljut?! Mikor a leánygyermeket megbérmálták, elküldik a városba szolgálni, természetesen előbb könnyebb foglalatosságra, legtöbbször kisgyerek mellé. A fizetés nem nagy, de a dolog sem sok. Mikor aztán egy kicsit nagyobb lett, ha ügyesebb, szobaleány lesz belőle, ha nem, úgy konyhaszolgálóvá képezi magát. A szobaleány lehet komorna, a konyhaszolgáló pedig addig rontja el a szakácsnő főztét, míg ő maga is, mint kész szakácsnő szegődik el valahová.

Íme, ez a cseléd carrierje.”²⁴

Cseléd – 2. forrás: A cselédekkel kapcsolatos problémák

„Mindennél is halljuk a panaszt, hogy mai napság nem lehet jóra való cselédet kapni – s e panasz nem egészen alaptalan. Mi ennek az oka?! Sokféle. Egyik, mindenestre nem utolsó indoka a cselédek hanyagságának, lelkiismeretlenségének mindenestre az, hogy a mai korszellem elragadt a cselédekre is, s hogy úgy fejezzem ki magamat: „társadalmi állásuk” öntudatára ébredtek. Eltanulták a mai szabadelvű világ egyik hangzatos jelszavát, s hangoztatják azt szajkó módjára: egyenlő jogok mindenkinek! De amellet nem akarják meghallani, ami e jelszó kifolyása: „és egyenlő kötelességek”. Ők úgy értelmezik a jogegyenlőséget, hogy a cseléd nem rabszolga többé, akivel bármit tehet gazdája, de azt elfeledik, hogy munkájukat megfizetik nekik, tehát ők tartoznak azt lelkiismeretesen, becsületesen teljesíteni éppen azon jelszó szerint: egyenlő jog mindenkinek – még a cselédtartónak is.”

„Az a cseléd, melyet nyalánsága már rászoktatott a jobb falatok félre tételére, s kapzsisa a piacpénz megtizedelésére, utóbb hozzátartozóinak is juttat abból a sok jóból, amelyben ő nyakig van. Aztán ruhára lenne szüksége a kis húgának, úrnője pedig annyi fölöslegessel bír, aztán övéi hasznát vennék a fehéreneműnek is, gazdájának pedig bőven van, végre eltévedt egy ezüst kanál is, ki tudná hova lett, elveszett; majd egyebek kelnek lábra, mind értékesebb tárgyak, s utóvégre kisül, hogy a tolvaj nem más, mint a cseléd.”²⁵

Cseléd – 3. forrás: A cselédek helyzetének javítása

„Figyelembe kell vennünk, hogy a fiatalabb cselédek testi fejlődésükkel egyidőben erősebb fizikai munkát végeznek, s erőteljes táplálkozást igényelnek. Legtöbb esetben éppen a jobb ellátás az, mi a cselédet az ipari munkától visszatartja. (...) Bizonyos azonban, hogy a hálólhely a cseléd megelégedésére csak oly fontos, mint a bér vagy az ellátás, mert ez is a cseléd munkaerejének állandó és korlátlan szolgáltatásáért nyújtandó egyik ellenérték.”

„A városi házi cselédséget, amint tudjuk, legnagyobb részben a vidék szállítja, s a szülői házat a leányok legtöbb esetben minden előismeret hiányával hagyják el. Az ily tapasztalatlan leányok már az utazás alatt, de még inkább a teljesen ismeretlen városba való

megérkezésük idején, sok erkölcsi veszélynek és kizsákmányolásnak vannak kitéve, úgy, hogy szülői otthonuktól egyenesen a szegénységbe és az erkölcsi nyomorba süllyedhetnek.

E társadalmi veszedelmet a kultúrnemzetek már rég felismerték s ennek folytán különösen az újabb időben mind nagyobb tevékenységet fejtenek ki a nő-, illetve leányvédő-egyesületek u. m. vasútállomási küldöttségek vagy bizottságok útján. E küldöttségeknek vagy kirendeltségeknek feladata abban nyilvánul, hogy a városban foglalkozást kereső leányokat megérkezésük pillanatától mindaddig, míg megfelelő alkalmazást nem kapnának, egyrészt tanáccsal és útbaigazítással, másrészt rendes éjjeli szállással látják el.”²⁶

Cseléd – 4. forrás: Hogyan bánnak velük? Hogyan kellene?

„A szegény cseléd a szülői szereteten kívül csak a nélkülözés, szegénység és nyomor sötét képének emlékét és azt a keserű tudatot, hogy a mindennapi falat kenyérért kellett övéit elhagynia, viszi az úriházhhoz, hová szolgálatba lép, hol az úri nőnek a maga előnyös helyzetében csak ritkán jut eszébe a szegény, fiatal leánnyal elnézés és bizalmat gerjesztő bánásmód által feledtetni a megszokott otthont, hol övéinek meleg szeretete karolta körül. Itt látja ő aztán az eddig nem is gyanított jólétet, sok esetben fényűzést, melyben gazdája él, az a gazdája, ki őt szolgálatáért fizeti ugyan és ellátásáról is gondoskodik, de a bizalom és szeretet jelét a legkisebb mértékben sem tanúsítja iránta, hanem hidegen parancsol, megvetően dorgál és könyörtelenül követeli a megfizetett időnek pontosan végbeviendő munkáját, sok esetben még akkor is, midőn a cseléd egészségi állapota kíméletet igényelne.”²⁷

„Tanulatlan és romlatlan, jóra és rosszra fogékony fiatal leányt fogadunk szolgálatunkba; egy kis gondoskodás, egy kis szeretetteljes érdeklődés részünkről az ő magánélete iránt elégséges arra, hogy őt a jó úton megtartsa; példaadásunk, oktatásunk pedig képes őt a jóra rávezetni, erkölcsait nemesíteni, ismereteit gyarapítani.”²⁸

C) Málnás Elza, a prostituált

Prostituáltak – 1. forrás: Miért válik valaki prostituálttá?

„A 19. század közepétől (...) a városokban a lányok egyre nagyobb számban álltak szolgálonak gazdag házakhoz vagy más munkát kerestek abban a reményben, hogy pénzt gyűjthetnek, szakmát tanulhatnak, vagy legalább megtalálják „szívük szerelmét”, akihez feleségül mehetnek és visszatérhetnek a faluba. Hamarosan meg kellett ismerniük a kizsákmányolást és a munkanélküliséget. (...) Sok ártatlan lány lett a kerítőnők áldozata. A nyomorúságos életkörülmények és az elégtelen szexuális felvilágosítás is hozzájárult a nemi betegségek terjedéséhez (...). Emelkedett a „tisztas”, jómódú férjek száma is, akik titokban vették igénybe a bordélyházak szolgáltatásait.”²⁹

„Hasonlóan nagy jelentőségű célja a(z) (cseléd)otthonoknak a cselédek erkölcsi védelme (...) Ismeretes, hogy a prostituáltak legnagyobb arányszámát a cselédek szolgáltatják. Ennek számtalan oka van. Az egyes háztartásokban elkülönített cseléd, ha különösen asszonyához semmiféle bizalom nem fűzi, minden tanács és lelki vezetés nélkül – kezdetben együgyűségből is – könnyen letér a tisztesség útjáról. Nála – szemben az iparban működő társnőjével – nem fejlődhetik a műhelyben csoportosan végzett termelési munka öntudata, őt nem akadályozza a többi munkások vagy munkásnők véleménye. E mellett a cseléd majd sohasem érintkezik szolgálati viszonyából kifolyólag oly emberekkel, kik cseléddel lépnének házasságra. Ha a cseléd a terhesség állapotába jut – ellenkezőleg a gyári munkásnővel – legtöbbször elveszíti szolgálatát, s kítaszítva az életbe munka nélkül, még tán szüleitől is elhagyatva, nem marad más út nyitva számára, mint a prostitúció,

*honnan az emberiség nemesebb szolgálatára – elszokva a rendszeres munkától – legfeljebb ideiglenesen, mint szoptatós dajka tér vissza a családi élet közösségébe.*³⁰

Prostituáltak – 2. forrás: Hogyan lehetett valakiből kéjhölgy?

„Ahhoz, hogy egy nő a kurtizánok ősi mesterségét űzhesse, a kerületi tiszt főorvosnál kellett jelentkeznie, aki bizonyítványt állított ki egészségi állapotáról, azután a kerületi kapitányság névsorba vette, és megkapta a türelmi bárcát. Ez a két okirat volt szükséges hivatásos működéséhez. A fertőzések meggátlására előírt óvó rendszabályokat szigorúan be kellett tartania. A négynaponkénti kötelező vizsgálatért a kerületi főorvosnak 25 krajcárt, ha a lakásán végezte, akkor 50 krajcárt kellett fizetnie, míg annak elmulasztásáért 50 forintig terjedő bírságot szabhattak ki rá, dologházba kerülhetett, és eltoloncoltathatták. A kéj nő személyi védelme érdekében a szabályrendelet szerint panaszt tehetett a kerületi kapitánynál erőszakos bordélytulajdonosa vagy a durva intézkedő rendőr ellen. Csakhogy a bordély területét a tulajdonos engedélyével nem hagyhatta el, hiszen rabként kezelték, s minden igazolványa a madame-nál volt. Így a kéj nő személyes védelme csak a törvényalkotók álszent lelkiismeretének megnyugtatóját célozta, a gyakorlatban természetesen használhatatlan maradt.

*A hatalom egyrészt látszólag elítélte az erkölcstelenséget, más résztől azonban csak az érdekelte, hogy az adók hiánytalanul befolyjanak, hogy miféle üzleti haszonból, az mindegy volt. A nyilvánosságra került botrányokat éppen ezért elsimították, s minden maradt a régiben.*³¹

Prostituáltak – 3. forrás: Hogyan működött a „rendszer”?

*„Rendkívül figyelemreméltó az a szabály, hogy a házban hangos zene nem szólhatott, szeszes italt nem lehetett felszolgálni, az utcai ablakokat lefüggönyözve kellett tartani. Azaz: a bordélyházat markánsan el kellett választani a szórakoztatóipar és vendéglátó-ipar egyéb intézményeitől. Ez a szeparációs elképzelés volt hivatott megakadályozni a hivatásos prostitúció és a félprostitúció, az alkalmi prostitúció (például felszolgálónők, pincérek stb.) összemosódását.*³²

*„A prostitúciónak egyik finomabb és nyilván költségesebb válfaja volt az, amit a házunkbeli 'kávéházban' éjszakáról éjszakára kimértek; megesett késelés is, egy éjjel női sikongásra ébredt fel a ház, gyermekek, felnőttek éjszakai kacabajkákban kitédültek a folyosóra, s az udvaron a házmester seprűvel ütlegelt egy csizmás, macskabajszos s főként vérszomjas kupecet, aki tíz körömmel kapaszkodott egy szalmasárgahajú kávéházi alkalmazott nő kényelmesen megmarkolható, lány testrészébe... De a lebuji, úgy látszik, borsos bért fizetett a banknak, mert még az ilyen közbotrányozást okozó, szemérmetlen csendháborítást is eltűrték.*³³

Prostituáltak – 4. forrás: Miért engedélyezték, miért tűrték meg?

*„A jelenlegi társadalmi viszonyoknál fogva a kéjhölgyek és bordelházak eltűrése, ámbár azok a közerkölcsléssel homlokegyenest ellenkeznek, a kósza kéjlelésből különben a közegészségre háruló kóros következtések elkerülése végett szomorú kényszerűség lévén, szükséges olyan rendszabályokat alkotni, melyek által egyrészt a vétek szemtelen gyakorlásából eredendő közbotrány elkerültessék, másrészt a közegészség veszélyei lehetőleg elháríttassanak. Megjegyezvén azt, hogy a kéjhölgyek és bordélytelepek tulajdonosai éppen e szempontoknál fogva mint ilyenek, erkölcstelen üzletük tekintetéből jogokat nem követelhetnek, s csak oltalomra tarthatnak számot.*³⁴

„A bordélyban intézményesített kéjipart úgy is felfoghatjuk, mint a szexuális ipar céhes formáját, amelyet azért engedélyezhettek, mert ez a forma eleget tett a kor társadalmi igényének, vagyis egy megtűrt, de be nem olvasztható elkülönítési rendszer, ahol szinte olyan vasfegyelem uralkodott, mint egy börtönben. A kéjelgési aréna minden szereplőjének működési és mozgási területét és határait pontosan meghatározták, a rendőrbiztostól a főkapitányig vigyázták a rend betartását, vagyis ez az az ellenőrzött terület, ahol a szexipart zárt rendszerben, mintegy gettórendszerben működtethették.”³⁵

D) Kasztner Janka, a tanítónő

1. forrás – Tanítónők: Elhelyezkedés

„Napról napra szárnyra kel itt – ott az a nézet, hogy a tanítónői pályán hazánkban máris jelentékeny túltengés uralkodik, s ezért nagyon óhajtandó volna a tanítónő-jelöltek számát apasztani, s egyúttal a kenyérkeresetre utalt nők számára új életpályákat nyitni meg. Maga a kormány is elismeri ezt a tant, s ennek hatása alatt intézkedett újabban a magántanítónői vizsgák megszorításáról, s rendelte el, hogy az állami tanítónőképezdek első osztályába ingyenes növendékek ne véteessenek fel.

	A tanítónői állások száma szaporodott	Képesítést nyert tanítónő	Többlet
1882-ben	150	300	150
1883-ban	188	302	114
1884-ben	201	376	175
1885-ben	85	231	146
1886-ban	297	277	-20
1887-ben	56	285	229
Hat évi átlag	163	295	132

Ez adatok szerint tehát körülbelül 300 új tanítónővel szaporodik évenként a tanítónők csoportja, s ezek közül évenként csak 132 van olyan, kinek a meghaltak vagy visszavonultak helyére kell állomást nyernie. A miniszteri jelentés 3,3%-a szerint 100 tanítónő jutna évenként a természetes apadás következtében álláshoz, de mivel a férjhez menetel esetei is számbaveendők, elmondhatjuk, hogy jelenleg az összes tanítónői pályára lépett nők közül évenként alig 20 nem talál alkalmazást.”³⁶

2. forrás – Tanítónők: A női és a férfi tanítók

„A tanítónőknél a munkaképtelenség jelenleg korábban áll be, mint a férfiaknál, s emellett igen jelentékeny azon tanítónők száma, kik, férjhez menve, állásukról lemondanak. De a leglényegesebb szempont az, s ezt már számokkal igazolhatjuk, hogy a tanítónői állások száma jelentékenyen gyorsabban emelkedik, mint a férfiaké.”³⁷

	Férfi tanító	Tanítónő
1881	19 985	2039
1882	20 207	2189
1883	20 607	2377
1884	20 580	2578

Borovác Tünde – Szekeres Nikoletta: Nők a XVIII-XIX. századi Magyarországon
Modulterv a gimnáziumok 11. osztálya számára

1885	20 794	2663
1886	21 020	2960
1887	21 132	3016

3. forrás – Tanítónők: A foglalkozás megítélése I.

<p>Geőcze Sarolta: A nőkérdés. Nemzeti Nőnevelés. 1895. évi április-májusi szám.³⁸</p> <p>„(a fiatal leány a diplomaszerezésben) „elfonnyad, összezsugorodik, nem tud kinyílni. A lelkük elsorvasztott szegény kis gyermeki lélek, akitől megvonták éltető harmatát, az örömet. Fel nőnek, kellem nélkül való, kissé pedáns, kissé félszeg nagy leányok lesznek. Többi barátnők élvezik a bált, a táncot, a fiatal kor egyéb ártatlan örömeit, csak ők nem tudnak örülni a táncnak, az élet apró örömeinek, vértelen, fehér kezük nem kapdos fürgén a labda után. Az elfonnyadt virág nem nyílik ki újra.”</p> <p>„Mit ér a nőnek a keresetképeség?”</p> <p>„Magda barátnői szomorúak, mert szegények, s nem mehetnek bálba. De Magda örül, mert tanítónő, vehet szép ruhát, s „eljár a bálba, jól mulat, éli világát”. Később azonban szegény barátnői férjhez mennek „igénytelen kis hivatalnokhoz”, akiket most Magda irigyel meg, családjukért, bár neki „szőnyeges, választékos berendezésű otthona van”, ők pedig súrolt padlójú, szegényes lakásban élnek. Ugyanis Magda nem kap férjet, mert ő akárkihez nem megy, mert diplomája van.”</p> <p>„A diplomás asszony, a férjes tanítónő, aki tőkét rak ugyan össze a gyermekének, de mert tanítással van elfoglalva, „hiába csálja magához gyermekét, ez félve búvik a dajkájához. Nem szereti anyját, És a gyermek nő tovább, van neki dadája, lesz neki bonne –ja, de nincs neki édesanyja”. És a diplomás asszony „nem tudja, mi az édes anyai boldogság”.</p>
--

4. forrás – Tanítónők: A foglalkozás megítélése II.

<p>Válasz Geőcze Saroltának: Nagy Gizella: „A diplomás asszony”³⁹</p> <p>„A komoly foglalkozás, az intézeti élet elvonja a világi élvezetektől, az emberekkel való érintkezéstől, nem ismerheti még meg az életet, tapasztalása sincs, s így annál nagyobb kíváncsisággal, érdeklődéssel esik mindezek után akkor, midőn az intézetből kiszabadul, s így 20-21 éves korában kezd élni az életnek, amidőn más leánytársai már úgyszólván kimulatták magukat, kedélye tovább fiatal marad, s általában később kezdvén az életet, később vénül meg, mint amazok. Pályáján is folyton gyermekekkel, fiatal lelkekkel foglalkozva, sohasem fog igazán megöregedni, és különösen sohasem fog oly tipikus vénlánnyá válni, amilyenné különben az egyedüliség tehetné.”</p> <p>„S a diplomás asszony! Sok asszony – tanítónőt ismerek. Mindegyik szeretett és szerető édesanya. A legtöbb közülök maga volt táplálója gyermekének. S ha kettős kötelezettségéből valamelyiket nem teljesíthetné, úgy bizonyosan nem azt hanyagolná el, amelyikhez a legnemesebb természeti ösztöne hajtja. (...) és végre, ha a „diplomás asszony” teóriáját elfogadnánk, ebből az következne, hogy egy apa se számíthatna gyermekei szeretetére, mert hiszen azok a nap nagy részét nemcsak a hivatalban, de a kávéházban s kaszinóban töltik el.”</p> <p>„Adjunk alkalmat a nő magasabb művelődésére, adjunk minél több alkalmat, hogy emberi tehetségeit, a nőiesség határán belül érvényesíthesse, mert ezáltal jut a társadalomba, a férfi oldalán emberi jogaihoz.”</p> <p>„Tágítsuk a nő keresetképeségének körét az egyesek s a társadalom anyagi, erkölcsi és szellemi jólétéért, de azért is, mert az a nő, aki fiatal korától kötelességekhez szokott, az a nő, aki tudja, mennyit kell fáradnia a mindennapi kenyérért, az minden körülmény között,</p>
--

férje oldalán is kötelességtudó, takarékos asszonnyá válik.”

Tanári kalauz:

A bábák

„Ki kell térni azokra az eljárásokra, belső szerekre, amelyekkel elsősorban a bábák gyógyítottak, illetve a terhesség normális lefolyásához fontos tevékenységnek vélték. Belső kezelésre a bort, sört, pálinkát tartották a legfontosabbnak. Görcsoldónak, erősítőnek, nyugtatónak használták. (Sebészi Almanach 1843) A bábaoktató könyvek is figyelmeztettek a belső gyógyítások tilalmára, a rendelkezések pedig büntetést helyeztek kilátásba. A büntetés mibenlétéről, mértékéről azonban nem tájékoztattak a rendeletek.”⁴⁰

„A 19. századi orvosok a bábák egyik fő hibájának a kenés mellett a szülés idő előtti megindítását tartották. Ha egyszer a bába úgy döntött, hogy kezdődhet a szülés, vajjal megkeni a méhszájat és a hasat, vonszolják a szülő nőt ide-oda, széktámláján húzzák, pálinkát, forró sáfrányos bort adnak neki, tehát mindent megtesznek, hogy a normális lefolyású szülés veszélyessé váljon. Mindezt tudatlanságból és a legnagyobb jószándék mellett teszik (Farkas Ignác 1803). Pap Ignác sebész és szülészmester szerint ezt azért teszik, hogy látványosabbnak tűnjön az esemény, önmaguk fontosságát is kiemeljék, illetve a magasabb díj reményében.”⁴¹

„A rendellenesen, torzan világra jött újszülöttért az anyát tették felelőssé, őt vádolták a korábbi bűnös, helytelen cselekedeteiért. Éppen ezért igyekeztek az eseményt titokban tartani, a torzszülöttet pedig eltemetni. Ha a születési rendellenességet korrigálhatónak ítélte a bába, megpróbálta azt helyrehozni (pl. hatodik ujj levágása). A foggal született gyermek is nagy riadalmat keltett, mert a hiedelem szerint boszorkány, táltos, garabonciás válhatott belőle, és akkor a család még kisgyermekként elvesztette volna. Hogy ezt elkerüljék, a bába kihúzta az újszülött fogát. Ha az elhúzódó szülésben a gyermek feje deformálódott, megigazította a bába. Az elálló füleket lekötötték. Az ikerszülést is rendellenesnek tartották, mivel ez az anya erkölcstelenségére és paráználkodására utalt.”⁴²

A cselédek

Filmrészletet vetíthetünk le a diákoknak az Édes Anna című filmből.⁴³ Ebben a négyperces részlet azt ábrázolja, amikor Annát bemutatják a méltóságos asszonynak. A diákok itt láthatják, hogy mi előzte meg a cselédek munkába állását, illetve hogyan viszonyultak hozzájuk.

„Kétségtelen, hogy hazánk minden városában legégetőbben szükséges a nőcselédszálló jelleggel bíró cselédotthonok felállítása. Ha ugyanis a nőcseléd alkalmaztatását elveszti, a legtöbbször nincs oly anyagi helyzete, hogy megfelelő lakásról, táplálkozásról és felfrissítő üdülésről gondoskodhassak, hanem kényszerítve van az u. n. szobaasszony drága kegyelméből az annyi erkölcsi veszéllyel járó ágybérletben meghúzódni, s pihenés helyett a gyakran legrosszabb táplálkozás, lakás és társas viszonyokat elszenvedni. (...) Hol talál a munkában kifáradt idegzetű vagyontalan nőcseléd pihenésre alkalmas tartózkodást? Ha csak nem a kórházban, hol az ápolás költsége – és pedig legtöbbször a gazda terhére – bizonyára többre rúg, mint az otthonban való tartása kerülne.”⁴⁴

A prostituáltak

„A lányok a bordélyt csak engedéllyel hagyhatták el egy héten 1-2 alkalommal rövid időre, ezért a tulajdonosnő varrónőket, ruhaárusokat rendelt a bordélyba. Mivel vidékről a lányok többnyire az állomásról egyenesen a házba érkeztek, fogalmuk sem volt a pesti ruhaárakról. Általában a szokásos ár két-háromszorosát kérte el a lányoktól a madame, s gondosan ügyelt arra, hogy mindig legyen valami új, csábos ruha, amivel állandósíthatta adósságukat, távozni pedig csak az adósság megtérítése után lehetett – a kör így bezárult. Sok panasz merült fel a bordélytulajdonosok pénzkövetelésével kapcsolatosan, ezért limitálták a kölcsönzés összegét. Az e feletti összeget már csak per útján követelhetette vissza a kölcsönadó.”⁴⁵

„Ügynökök hálózták be a vidéket, és a szép lányokat jó állás reményében Pestre csalták. Kerítők posztoltak a szülészeti intézetek előtt, és a leányanyákat rábeszéltek, hogy fogadják el behízelt segítségüket. Másik lehetőség a közkórházak bujakórosztályán adódott, ahova a beteg kéjnőket kényszergyógykezelésre vitték. Gyógyulás után – a korabeli dokumentumok tanúsága szerint - jó hely reményében könnyű volt a kerítőknek magukhoz édesgetni az egyedül, szerencsétlenül, lassan gyógyuló lányokat.

A lányokkal való kereskedelem bordélyokon belül és az országon kívül az egyik legvirágzóbb iparággá fejlődött. Az európai leánykereskedelem egyik fontos központja Budapest lett.”⁴⁶

Reflektálás (egyéni, 8 perc)

A diákok feladata, hogy 7-8 soros rövid esszét írjanak arról, szerintük hogyan változott a női munka megítélése, illetve a nők szerepe a családban, a munka világában a XVIII-XIX. századhoz képest napjainkban. A feladat ellenőrzése szóban történik, a pedagógus kiválaszt néhány diákot, aki felolvassa az írását.

IRODALOM

- *A nő és hivatása I. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1777-1865.* Szerk.: FÁBRI Anna. Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest, 1999.
- *A nő és hivatása, II. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866-1895.* Szerk.: FÁBRI Anna – BORBÍRÓ Fanni – SZARKA Eszter. Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006.
- *A nők világa: Művelődés és társadalomtörténeti tanulmányok.* Szerk.: FÁBRI Anna – VÁRKONYI Gábor. Argumentum, Budapest, 2007.
- FORRAI Judit: *A budapesti prostitúció szabályozásának kezdetei.*
http://epa.oszk.hu/02100/02120/00027/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_27_093.pdf (Letöltés ideje: 2012. november 11.)
- *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben.* Szerk.: PÓCS Éva. Balassi Kiadó, Budapest, 2004.
- DEÁKY Zita (1996): *A baba a magyarországi népi társadalomban (18. század vége – 20. század közepe).* Centrál Európa Alapítvány, Budapest.
- DEÁKY Zita (2003): *Gondolatok a bábáságról I. Bábák, szülésznők. A Független Bábák Szövetségének folyóirata. II. évf. 3. szám, május.*

Borovácz Tünde – Szekeres Nikoletta: Nők a XVIII-XIX. századi Magyarországon
Modulterv a gimnáziumok 11. osztálya számára

- DR. SZALAY Sándor (1909): *Városi cselédkérdés*. Budapest.
http://mtdaportal.extra.hu/books/szalay_sandor_varosi_cseledkerdes.pdf (Letöltés ideje: 2012. november 11.)
- FÁBRI Anna (1996): „*A szép tiltott táj felé*”. *A magyar írók története két századforduló között (1795-1905)*. Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest.
- *Fel a tettek mezejére, polgártársnőim!* Nők és férfiak esélyegyenlősége Magyarországon. Szerk.: PETŐ Andrea – SZABÓ Szilvia. *A Nők a Valódi Esélyegyenlőségért Alapítvány*, Budapest, 2003.
- GÜNTNER Péter (1997): A soproni prostitúció története (1862-1918). *Aetas*, 12. évf. 1. sz.
http://epa.oszk.hu/00800/00861/00004/1997_t3.html#N_22 Letöltés ideje: 2012. november 11.)
- KÉRI Katalin (2008): *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867-1914*. Pannónia Könyvek, Pécs, 72-73.
- KRÁSZ Lilla (2006): A bábamesterség jelentősége. *Bábák, szülésznők. A Független Bábák Szövetségének folyóirata*. V. évf. 1. (9.) szám, március, 3. sz.
- Magyar Néprajzi Lexikon. <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-1452.html> (Letöltés ideje: 2012. november 11.)
- MÁRAI Sándor (1990): *Egy polgár vallomásai I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin – LADÁNYI Andor (1976): *Nők az egyetemeken. A nők felsőfokú tanulmányainak történeti alakulása Magyarországon*. In: *Felsőoktatástörténeti kiadványok 4.*, Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Budapest.
- PETŐ Andrea (2008): *A nők és a férfiak története Magyarországon a hosszú 20. században. Kiegészítő tananyag a középiskolák számára*. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest.

ABSTRACT

Borovácz, Tünde – Szekeres, Nikoletta

Women in 18th-19th Century Hungary

(Teaching module for 11th grade gymnasium classes)

The Bologna Process changeover in the area of teacher training at the University of Pécs's School of Liberal Arts has brought a significant renewal to the instruction of history teachers, both in terms of content and method. This study, published in the 2012/1 issue of *History Teaching*, presents in detail the structure of subject blocks of the master's degree programme for history teachers, a novelty of methodology courses for the development of history teachers' competencies. In the paper, we show a micro module plan – part of the core curriculum – that was presented at a modern Hungarian history course in the autumn of 2012 and that we recommend for elective lessons. The module plan was originally 60 minutes and was well liked by the group. The authors developed this into teachable material for two 45-minute elective hours.

JEGYZETEK

- ¹ DÁRDAI Ágnes – DÉVÉNYI Anna – RUTSCH Nóra (2012): *Történelemtanár-képzés a Bologna rendszerben a Pécsi Tudományegyetemen. Történelemtanítás. (XLVII.) Új folyam III. évf. 1. szám.*
- ² A PTE-n az újkori magyar történelem korszakhatárai: 1711 és 1914.
- ³ E kurzus oktatói: Dr. Gözsy Zoltán, egyetemi adjunktus és Dr. Nagy Mariann, egyetemi docens középiskolai tanítási gyakorlattal is rendelkeznek, utóbbi 2000 óta érettségi elnökként is tevékenykedik.
- ⁴ *A nő és hivatása I. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1777-1865.* Szerk.: FÁBRI Anna. Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest, 1999, 23-25.
- ⁵ *A nő és hivatása I. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1777-1865.* Szerk.: FÁBRI Anna. Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest, 1999, 25-28.
- ⁶ PETŐ Andrea (2008): *A nők és a férfiak története Magyarországon a hosszú 20. században. Kiegészítő tananyag a középiskolák számára.* Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 66-67.
- ⁷ NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin – LADÁNYI Andor (1976): *Nők az egyetemeken. A nők felsőfokú tanulmányainak történeti alakulása Magyarországon.* In: Felsőoktatástörténeti kiadványok 4., Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Budapest, 17.
- ⁸ FALK Miksa: *Szabad-e a nőnek politizálni?* In: *A nő és hivatása I. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1777-1865.* Szerk.: FÁBRI Anna. Budapest, 1999, 305.
- ⁹ MÁRKI Sándor: *A nők emancipációja.* In: KÉRI Katalin (2008): *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867-1914.* Pannónia Könyvek, Pécs, 72-73.
- ¹⁰ FÁBRI Anna (1996): *„A szép tiltott táj felé”. A magyar írónők története két századforduló között (1795-1905).* Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest, 97-98.
- ¹¹ [Lázár Mórné BARCSAY] Polixéna: *A nők írói jogosultsága.* In: *A nő és hivatása I. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1777-1865.* Szerk.: FÁBRI Anna. Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest, 1999, 258.
- ¹² FARAGÓ József: *Asszonyok klubja.* In: KÉRI Katalin: *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867-1914.* Pannónia Könyvek, Pécs, 2008, 51.
- ¹³ PETŐ Andrea (2008): *A nők és a férfiak története Magyarországon a hosszú 20. században. Kiegészítő tananyag a középiskolák számára.* Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 82.
- ¹⁴ *„Fel a tettek mezejére, polgártársnőim!” Nők és férfiak esélyegyenlősége Magyarországon.* Szerk.: PETŐ Andrea – SZABÓ Szilvia. A Nők a Valódi Esélyegyenlőségért Alapítvány, Budapest, 2003. In: PETŐ Andrea (2008): *A nők és a férfiak története Magyarországon a hosszú 20. században. Kiegészítő tananyag a középiskolák számára.* Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 83.
- ¹⁵ Valós személy, aki 1883-ban született. Szolgálati könyvét láthatjuk:
<http://retronom.hu/index.php?q=node/37075> (2013. máj. 30.)
- ¹⁶ Az egyik leghíresebb magyar kéjhölgy, aki kezdetben mosogatólánnyként és büfeshölgyként dolgozott. Kapcsolatokra tett szert, és egy gazdag pártfogóra talált, akinek köszönhetően pazar lakása és ruhatára lett. Azonban megfojtották, és holttestére a Dunában találtak rá.
(<http://www.blikk.hu/erotika/prostitucio-turizmus-penz-271661>)
Itt bővebben olvashatnak róla: KRÚDY Gyula: *Régi pesti históriák.*
<http://hu.scribd.com/doc/52219427/90/MAGNAS-ELZA-AZ-EJ-KIRALYN%C5%90JE> 300.
- ¹⁷ Lázás Gyuláné. Nyitra megyéből származó tanítónőképző intézeti igazgató. Tanulmányait Zirzen Janka segítette, aki felvette a budai állami tanítónőképző intézetbe. Ezt követően segédtanítónő, majd magántanító, 1875-től pedig a győri állami tanítónőképző intézet igazgatója.
(<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/k/k10468.htm> (2013. máj. 30.))
- ¹⁸ Tetétlenből származó bába, aki elmesélése szerint azért lett bába, mert az ő terhességére nem figyeltek. Történt ugyanis, hogy egyszer ki kellett mennie mosdóba, de az udvaron egyszer csak megszületett a gyermeke. Nem értette mi történt, és az orvos is éppen a Zichy családnál volt, akiknek volt birtokuk itt.
- ¹⁹ DEÁKY Zita (2003): *Gondolatok a bábászról I. Bábák, szülésznők. A Független Bábák Szövetségének folyóirata. II. évf. 3. szám, május, 3. (Kiemelés a szerzőktől)*
- ²⁰ KRÁSZ Lilla (2006): *A bábamesterség jelentősége. Bábák, szülésznők. A Független Bábák Szövetségének folyóirata. V. évf. 1. (9.) szám, március, 3. (Kiemelés a szerzőktől)*
- ²¹ KRÁSZ Lilla: *„...és világra jött a gyermek...”* A bábamesterség mint női hivatás a 18. századi Magyarországon. In: *A nők világa: Művelődés és társadalomtörténeti tanulmányok.* Szerk.: FÁBRI Anna – VÁRKONYI Gábor. Argumentum, Budapest, 2007. 69. (Kiemelés a szerzőktől)
- ²² KRÁSZ Lilla: *„Jánus- arcú” nők „Jánus- arcú” hivatásban. Falusi bábák a 18. századi hivatali akták tükrében.* In: *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* Szerk.: Pócs Éva. Balassi Kiadó, Budapest, 2004. 606. (Kiemelés a szerzőktől)

Borovász Tünde – Szekeres Nikolett: Nők a XVIII-XIX. századi Magyarországon
Modulterv a gimnáziumok 11. osztálya számára

-
- ²³ Magyar Néprajzi Lexikon. <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-1452.html> (Letöltés ideje: 2012. november 11.)
- ²⁴ Ismeretlen szerző: A cselédekről. Családi Kör, 1877. október 21-i és 28-i száma. In: *A nő és hivatása, II. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866-1895.* Szerk.: FÁBRI Anna – BORBÍRÓ Fanni – SZARKA Eszter. Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006. 214. (Kiemelés a szerzőktől)
- ²⁵ Ismeretlen szerző: A cselédekről. Családi Kör, 1877. október 21-i és 28-i száma. In: *A nő és hivatása, II. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866-1895.* Szerk.: FÁBRI Anna – BORBÍRÓ Fanni – SZARKA Eszter. Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006. 212-213. (Kiemelés a szerzőktől)
- ²⁶ DR. SZALAY Sándor (1909): *Városi cselédkérdés.* Budapest.
http://mtdaportal.extra.hu/books/szalay_sandor_varosi_cseledkerdes.pdf (Letöltés ideje: 2012. november 11.) (Kiemelés a szerzőktől)
- ²⁷ Ismeretlen szerző: A cselédügy. Nők Lapja, 1871. február 22. In: *A nő és hivatása, II. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866-1895.* Szerk.: FÁBRI Anna – BORBÍRÓ Fanni – SZARKA Eszter. Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006. 210. (Kiemelés a szerzőktől)
- ²⁸ SZIGETHY Karolina (1883): Néhány szó a nőcselédekről. *Nemzeti Nénevelés, 4. évf.* febr. In: *A nő és hivatása, II. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866-1895.* Szerk.: FÁBRI Anna – BORBÍRÓ Fanni – SZARKA Eszter. Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006. 218.
- ²⁹ PETŐ Andrea (2008): *A nők és a férfiak története Magyarországon a hosszú 20. században. Kiegészítő tananyag a középiskolák számára.* Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest. 216. (Kiemelés a szerzőktől)
- ³⁰ DR. SZALAY Sándor (1909): *Városi cselédkérdés.* Budapest.
http://mtdaportal.extra.hu/books/szalay_sandor_varosi_cseledkerdes.pdf (Letöltés ideje: 2012. november 11.) (Kiemelés a szerzőktől)
- ³¹ FORRAI Judit: A budapesti prostitúció szabályozásának kezdetei.
http://epa.oszk.hu/02100/02120/00027/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_27_093.pdf (Letöltés ideje: 2012. november 11.) (Kiemelés a szerzőktől)
- ³² FORRAI Judit: A budapesti prostitúció szabályozásának kezdetei.
http://epa.oszk.hu/02100/02120/00027/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_27_093.pdf (Letöltés ideje: 2012. november 11.) (Kiemelés a szerzőktől)
- ³³ MÁRAI Sándor (1990): *Egy polgár vallomásai I–II.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 24–26. hivatkozik rá: GÜNTNER Péter (1997): A soproni prostitúció története (1862-1918). *Aetas, 12. évf.* 1. sz.
http://epa.oszk.hu/00800/00861/00004/1997_t3.html#N_22 (Letöltés ideje: 2012. november 11.) (Kiemelés a szerzőktől)
- ³⁴ A Szentkirályi főpolgármester és Gerlóczy főjegyző által 1867. október 31-én kiadott szabályrendelet. In: FORRAI Judit: *A budapesti prostitúció szabályozásának kezdetei.*
http://epa.oszk.hu/02100/02120/00027/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_27_093.pdf (Letöltés ideje: 2012. november 11.)
- ³⁵ FORRAI Judit: *A budapesti prostitúció szabályozásának kezdetei.*
http://epa.oszk.hu/02100/02120/00027/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_27_093.pdf (Letöltés ideje: 2012. november 11.)
- ³⁶ GYÖRGY Aladár (1889): A tanítónői hivatás mint életpálya. *Nemzeti Nénevelés, 10. évf.* jún. In: *A nő és hivatása, II. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866-1895.* Szerk.: FÁBRI Anna – BORBÍRÓ Fanni – SZARKA Eszter. Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006. 220-222. (Kiemelés a szerzőktől)
- ³⁷ GYÖRGY Aladár (1889): A tanítónői hivatás mint életpálya. *Nemzeti Nénevelés, 10. évf.* jún. In: *A nő és hivatása, II. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866-1895.* Szerk.: FÁBRI Anna – BORBÍRÓ Fanni – SZARKA Eszter. Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006. 221. (Kiemelés a szerzőktől)
- ³⁸ NAGY Gizella: „A diplomás asszony”. (Nyílt levél Geócze Saroltához). In: *A nő és hivatása, II. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866-1895.* Szerk.: FÁBRI Anna – BORBÍRÓ Fanni – SZARKA Eszter. Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006. 225. (Kiemelés a szerzőktől)
- ³⁹ NAGY Gizella: „A diplomás asszony”. (Nyílt levél Geócze Saroltához). In: *A nő és hivatása, II. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866-1895.* Szerk.: FÁBRI Anna – BORBÍRÓ Fanni – SZARKA Eszter. Kortárs Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006. 226-227. (Kiemelés a szerzőktől)
- ⁴⁰ DEÁKY Zita (1996): *A bába a magyarországi népi társadalomban (18. század vége – 20. század közepe).* Centrál Európa Alapítvány, Budapest, 42-44.
- ⁴¹ DEÁKY Zita (1996): *A bába a magyarországi népi társadalomban (18. század vége – 20. század közepe).* Centrál Európa Alapítvány, Budapest, 50-51.
- ⁴² DEÁKY Zita (1996): *A bába a magyarországi népi társadalomban (18. század vége – 20. század közepe).* Centrál Európa Alapítvány, Budapest, 67-70.
- ⁴³ A film elérhetősége: http://videotar.mtv.hu/Videok/2008/08/03/20/Edes_Anna.aspx?VideoClick (Letöltés ideje: 2013. február 5.) 10:15 – 14:15.
- ⁴⁴ DR. SZALAY Sándor (1909): *Városi cselédkérdés.* Budapest.
http://mtdaportal.extra.hu/books/szalay_sandor_varosi_cseledkerdes.pdf (Letöltés ideje: 2012. november 11.)
- ⁴⁵ FORRAI Judit: *A budapesti prostitúció szabályozásának kezdetei.*
http://epa.oszk.hu/02100/02120/00027/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_27_093.pdf (Letöltés ideje: 2012. november 11.)

Borovász Tünde – Szekeres Nikoletta: Nők a XVIII-XIX. századi Magyarországon
Modulterv a gimnáziumok 11. osztálya számára

⁴⁶ FORRAI Judit: *A budapesti prostitúció szabályozásának kezdetei.*
http://epa.oszk.hu/02100/02120/00027/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_27_093.pdf (Letöltés ideje: 2012. november 11.)